

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИК

БЕРНЮКОВ Анатолій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРОЛ «Україна»
УДК 340.12

В данной статье анализируется характер взаимоотношения юридической и философской герменевтик. Согласно этому автором осмысливаются ключевые моменты указанных видов методологий в свете современной западноевропейской философско-теоретической мысли. В этом плане взгляд на такой важный и актуальный вопрос юридической науки для нашего времени есть методологически обоснованным и заслуживает на широкое научное внимание.

Ключові слова: право, правова реальність, правопізнання, правова герменевтика.

Здобувши наприкінці минулого століття незалежність своєї держави, ми вже із самого початку повинні фактично розпочинати з чистого аркуша вести розбудову усіх своїх соціальних інституцій. Увійшовши ж у третє тисячоліття, Україна зіштовхнулася з новими викликами. Сучасні умови поставили перед нами великі та важкі завдання якісних перетворень у всіх сферах суспільного життя, сповіщаючи про нагальну необхідність негайного оновлення. Проведення таких потрібних нині глибоких структурних змін актуально стоїть першим питанням на порядку денному подальшого розвитку усього соціуму аби запобігти посиленню негативних руйнівних та дегенеративних процесів, що спостерігаються на даний момент у країні.

У світлі формування нового мислення перед наукою постало важливе завдання особливого значення – обрати і обгрун-

тувати правильний напрямок реформ та надати у наше розпорядження відповідну необхідну та дієву методологічну допомогу, що в кінцевому рахунку мало б позначитися якнайкращим чином на усьому нашому майбутньому. Особливо гострим постало питання удосконалення соціального управління шляхом адекватної модернізації правової системи та приведення її до провідних світових демократичних стандартів, з тим, щоб впевнено крокувати в ногу із загальносвітовим розвитком. Наразі, усім, навіть не спеціалістам, видно, що не все в цій сфері проходить гладко, вчасно вирішується та відбувається без постійних збоїв. Існуючий механізм реалізації правових норм не можна визнати досконалим. Тут, у силу різних обставин, чимало нерозв'язаного та до кінця малоз'ясованого, оскільки, в даному плані, ми все ще продовжуємо перебувати в неефективно-діючій системі суспільного регламентування відносин.

Багато що, у плані виходу із даної ситуації належить сказати саме новітній юридичній науці. Попри це, остання, у нас сама ще не знайшла своє сучасне обличчя, все ще постійно перебуваючи у власному самообгрунтуванні. Одним із важливих філософсько-правових питань у такому ключі якраз і постає проблема характеру взаємозв'язку юридичної та філософської герменевтик.

Стовно того, що стосується досліджень, у яких започатковано розв'язання означеної нами проблеми і на які ми опираємось у нашій роботі, то тут можна відмітити, зокрема,

наступних авторів: Бакаєва А., Бетті Е., Борисов А., Гадамер Г., Дільтей В., Коінг Г., Інгіш К., Ессер Дж., Кауфман А., Лоренц К., Шлейрмахер Ф. Разом з тим, не применшуючи ролі даних учених, які зробили свій вагомий внесок у розробці теми, слід визнати, що в їхніх роботах лише не має повного вирішення зазначеного питання. Тож встановлення взаємозв'язку юридичної та філософської герменевтик, наразі, потребує доопрацювання, – що відтак і постало ціллю даної статті.

Наразі ж зрозуміло, що текст одразу після його створення стає окремим елементом загальносвітового герменевтичного процесу, в повністю вільному та релятивістському екзистенційному відриві від свого творця. Між тим, очевидним є те, що автор через свій твір намагається змусити інтерпретатора замислитись над піднятими у тексті проблемами, а тому не обов'язково слід будь-що намагатися пізнати «створювача» та закладений ним зміст. Отже, саме інваріантність результатів інтерпретацій, що створює рефлексивну напругу при передачі та отриманні знання, завжди була і залишається актуальною темою, що відповідно робить такою і герменевтичну проблематику.

Основним же методологічним принципом у герменевтиці виступає т.з. «герменевтичне коло», сутність якого полягає в тому, що текст (ціле) розуміється за допомогою частин, а останні – пізнаються за рахунок розуміння першого. А за рахунок отриманої таким чином інформації, інтерпретація первинного матеріалу вже здійснюється не тільки через себе, але й через нове, відбувається й уточнення старого, – і усе це постійно доповнює загальну картину. Причому, даний процес є циклічним та одночасним. Відтак, як слушно зазначає Кауфман А., «той, хто розуміє, і те, що розуміється, інтегровані в герменевтичну ситуацію, жодне з них не перебуває у зовнішньому» [9, с. 10].

Разом з тим, ця пізнавальна діяльність у «колі» не є безкінечною, тобто порочною, скоріше вона у своїй спіралевідності утворює форму кулі, яка з перебігом руху розуміння все більше розширюється, наповнюючись відповідно отриманим новим

знанням. При цьому формування герменевтичного кола (у який входить інтерпретатор і розпочинається процес інтерпретації) відбувається за допомогою передрозуміння, тобто першопочаткових необхідних умов: неявного та неусвідомлюваного знання про текст (бажання пізнати, інтуїції, несвідомого та інших подібних глибоких і невимірюваних ірраціоналістичних чуттєвостей та поривів). При цьому, як справедливо зауважує Кауфман, таке «упередження» постає трансцендентально: той, хто хоче зрозуміти текст твору, привносить у його розуміння завжди очікування його змісту, яке і приводить його до першої розмови; у результаті такого впливу на смисл тексту народжується новий проект смислу інтерпретатора, через який текст знову «питається», причому в той же час цей проект завдяки тексту модифікується і переглядається і так далі» [9, с. 8].

Отримавши таким чином першу власну інформацію (унікальність якої формується під впливом інтерпретаторських упреджень та наявного досвіду особи) про об'єкт, як певний спалах-осіяння, суб'єкт переходить до наступної стадії «засвоєння» – усвідомлення та пояснення – етапу тлумачення. Завершальним елементом інтерпретації є застосування, тобто впровадження та використання нового знання: насамперед запис у досвід та реалізації на практиці. Ось таким чином, як ми знаємо, у найбільш загальному порядку і характеризується герменевтичний процес.

Разом з тим, із все більшою адаптацією людини в матеріальному світі, відбулося і революційне розширення дослідницького поля герменевтики, – прогнозовано відбулося те, на що так довго очікувалося, – тепер її сучасний варіант вже не обмежується розумінням екзистенції як контакт з візаві. Завдання піднялося на абсолютний онтологічний рівень – пізнати усе буття, механізм його утворення та функціонування як прояв Найвищого Духу Іншого. Сьогодні йдеться і про модернізацію основної моделі розуміння у вигляді герменевтичного кола за рахунок введення нових різновидів цієї композитної структури: трикутника, дуги, виделки, квадрату, конуса, спіралі, кулі і

т.п. Так, суть останнього полягає в тому, що розуміння відбувається за рахунок пропозиційного розширення отриманого знання в об'ємі, що набуває 3Д проекції. Щоправда, усі ці новації містять у собі розширення через непринципове тюнінгове доповнення, і основна змістовна суть герменевтичного кола від цього не змінюється.

Отже, певною мірою підсумовуючи зміст герменевтики, варто погодитися із думкою Борисова про те, що «герменевтика в буквальному розумінні означає мистецтво тлумачення. При цьому в процесі тлумачення разом з лінгвістичними методами широко використовуються методи подвійної або потрійної рефлексії, які полягають в тому, що інтерпретації піддаються не тільки текст і конкретно-історична ситуація, а й сам автор» [2, с. 341].

Разом з тим, у результаті цього, щонайперше з неминучістю постало важливе питання про співвідношення філософської та юридичної герменевтик. У зв'язку з цим, наприклад, Гадамер цьому питанню недаремно відвів окремий розділ у своїй головній праці «Істина та метод» [3, с. 389-403]. Для нього юридична герменевтика була «моделлю-парадигмою» випадку застосування. Причому, Гадамер розмірковував над тим, чи є достатні підстави вважати, що дана інтерпретаційна методологічна технологія має свій власний, «особливий» характер. На його переконання, це є цілком ймовірно тільки за рахунок того, що кожен з можливих застосувань герменевтичних методів у процесі юридичної інтерпретації повинні враховувати обмеження, що випливають з існування положень (норми/інструкції) обов'язкового права. В результаті цього, Гадамер приходив до висновків дилемного характеру. Так, на його думку, розгляд статусу юридичної герменевтики в такому ключі тягнув за собою викорінення в ній філософського контексту. Тому вихід він бачив у не менш дилемному вирішенні. Отож, Гадамер резюмував, що ми повинні запропонувати «спеціально-правову форму герменевтики», висновки якої поза контекстом філософської рефлексії будуть незрозумілі, або ж, – зайнятися «вченням Гермеса» в рамках інших уже існуючих теорій

юридичної інтерпретації. Зрештою, він, як відомо, прогресивно зупинився на першому варіанті.

Першою сполучною ланкою між методологічною лінією філософської герменевтики Шлейєрмахера-Дільтея в її застосуванні в правовій сфері можна вважати ідеї Ф.К. фон Савіні (1779-1861), які він публічно представив у своїх академічних лекціях в Марбурзькому університеті 1802-1803 рр. під назвою «Юридична методологія» [11]. Цей німецький учений-юрист вважав, що мета правового розуміння в тому, щоб інтерпретувати текст закону. На думку Савіні, за допомогою цього процесу ми можемо відтворити (реконструювати) ідея-мислення законодавця в минулому. При цьому, вчений вказував, що юрист має в своєму розпорядженні чотири засоби інтерпретації тексту: граматичний («тлумачення формулювання»), логічний (або телеологічний – «переклад змісту та цілі нормативного положення»), історичний («пізнання законодавчої історії») та системний («розуміння з контексту»). Дані ідеї Савіні, в якості догми, прийшлися в пору юрпозитивізму. - У цьому зв'язку є справедливим зауваження А. Кауфмана, про те, що «ця теорія, яка постулюється позитивізмом, допускає лише закрити картину чотирьох «складових елементів» або надаргументів: граматичного, логічного, історичного та системного» [8, с. 16].

У цілому ж, Савіні, як і Шлейєрмахер, був прихильником порівняльного розуміння, а також граматично-історичної концепції акту інтерпретації. Він, аналогічно цьому, прийняв і тезу про те, що акт герменевтичного пізнання має об'єктивний характер. Тим не менше, це був специфічний такого виду інтерпретаційної діяльності, побудований, з одного боку на історичних і психологічних основах, а з іншого – на єдності між діями юридичного «перекладача» та історичної волі законодавця як фактичного автора права. Остання обставина обумовлювалася тим, що Савіні дотримувався суспільно-договірної теорії держави, відповідно до якої соціум створював спеціальну систему органів управління, передаючи в її компетенцію керування усіма справами: «людьми має керувати створене людьми».

Ця теза стосувалася і права: народ довіряв створення його норм спеціально уповноваженій інституції – законодавцю, при цьому, ніякого «вільного» юснатуралізму не визнавалося.

Певним чином шлейєрмахерівську лінію юридичної герменевтики, щоправда в урізаному та прикладному плані, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. розвивали й Н.А. Гредескул та Є.В. Васьковський. Зокрема, як вказує Бакаєва, «у працях цих учених виявляються окремі елементи юридичної герменевтики як процесу розуміння, тлумачення і застосування правових норм» [1, с. 9].- Говорячи далі про Гредескул, ця дослідниця відзначає: «Н.А. Гредескул, відмовляючись від юридичної герменевтики як такої, відкидаючи попередні напрацювання, одночасно розробляє свою теорію застосування права, яка, тим не менш, містить практично всі елементи юридичної герменевтики, будучи одним з її варіантів. Процес інтерпретації правових текстів конструюється їм згідно з сучасним уявленням про структуру юридичної герменевтики». Відносно ж Васьковського, Бакаєва додає: «У структурі вчення Є.В. Васьковського відзначається виділення елементів, відповідних структурі сучасної юридичної герменевтики. Однак сам інтерпретаційний процес подається Є.В. Васьковським уже не лінійно, а як герменевтична спіраль: розуміння через словесне тлумачення – реальне тлумачення – розуміння – логічний розвиток норм – розуміння – застосування – розуміння. Або висловлюючись інакше, з'ясування сенсу кожної норми має відбуватися в наступній поступовості: спочатку необхідно переконатися, чи не можна скористатися легальним тлумаченням; потім, при відсутності легального тлумачення, слід піддати норму словесному тлумаченню, щоб встановити її буквальний сенс, і, нарешті, звернутися до реального тлумачення, щоб перевірити результат словесного тлумачення і розкрити її дійсний, внутрішній сенс» [1, с. 9-10].

Досягнувши ж на рубежі ХІХ-ХХ ст. свого певного піку, зацікавленість тематикою юридичної герменевтики, тим не менше спадає. Зокрема, як пояснює Бакаєва, «у другому десятилітті ХХ в. втрата інтересу

до герменевтичної проблематики правових текстів була обумовлена соціально-економічними перетвореннями, що відбувалися з подальшими змінами законодавства і формуванням нової правової ідеології» [1, с. 10]. Однак, у другій половині минулого століття дана ситуація змінюється на краще, і дослідження проблем юридичної герменевтики знову набуває нових обертів.

Однією із важливих та сучасних спроб застосувати положення герменевтики Шлейєрмахера до потреб правової дисципліни, як відомо, стала концепція німецького вченого Г. Коінга (1912-2000). Так, у своїй праці «Правові методи інтерпретації та викладання загальної герменевтики» (1959) [5]. він детально дослідив можливості кожного із інтерпретаційних канонів, сформованих його історичним попередником та співвітчизником доби «романтичної філософії» в цілях їх використання для правотлумачення. Коінг розглянув сформульовані Шлейєрмахером правила, у свою чергу, роблячи до них власні різні доповнення та зміни: канони об'єктивності (автономії інтерпретації), єдності, генетичного та соціального тлумачення, розуміння з точки зору фактичного та самостійного значення, і, нарешті, порівняння. Цей підхід привів німецького вченого до висновку, що всі ці загальні герменевтичні положення знаходять своє підтвердження та застосування в юриспруденції, тим самим гарантуючи, що пізнання правового тексту може бути дійсно універсальним.

За Коінгом герменевтика вчить нас не тільки як критично оцінити інтерпретаційний процес. Вона, на його переконання, показує нам, що правова дисципліна, як глибоко інтерпретаційна за своїм характером, використовує не тільки виключно дедуктивні процедури, але також враховує інші підходи, в тому числі більш актуальні для даної галузі; тут різні точки зору та техніки тлумачення повинні застосовуватися пліч-о-пліч у їх оціночному зважуванні одні з іншими. І в цих рамках, як підсумовує Коінг, юриспруденція володіє особливим статусом, оскільки вона є прикладом «прикладної інтерпретаційної дисципліни». В результаті цього, німецький вчений зазна-

чає, що правовий метод, відповідно, як універсальний та об'єктивний, може становити частину загальної гуманітарної методології. Причому, в той же час, – резюмує Коїнг, – юридична герменевтика буде лише одним із прикладів застосування загальної теорії інтерпретації наук про дух. Єдине, що, як констатує наостанок цей вчений, властиве тільки правовому глумаченню, на відміну від загального, полягає все ж у наступному: в ході першої процедури обов'язковою необхідністю є досягнення справедливого і практичного результату.

У свою чергу, теорія юридичної герменевтики, окреслена вже представником Італії, філософом-правником Е. Бетті (1890-1968) і викладена ним у його підсумково-оглядовій роботі «Сучасна загальна теорія інтерпретації» (1967) [4], має в собі чіткі корені в думці Дільтея. Як і його німецький колега, він розглядав призначення загальної теорії інтерпретації в якості універсальної методології всіх гуманітарних наук. Разом з тим, Бетті повною мірою був згодний й зі Шлейєрмахером, стверджуючи, що «перекладач» повинен в обов'язковому порядку реставрувати намір автора. Щоправда, на відміну від останнього, він вже тісно пов'язав пізнавальний об'єктивізм з аксіологічною установкою. Бетті також доводив, що юридична герменевтика в кінцевому рахунку не може бути відокремлена від загальної теорії інтерпретації гуманітарної сфери в цілому, оскільки остання має універсальний характер філософії розуміння, в тому числі і для правопізнання. При цьому всьому, беттівські ідеї, з їх залізною спрямованістю на «авторську інтенцію» (зокрема, законотворця, а не орієнтацію на юснатуралізм), знайшли значно більше підтримку в філологічній сфері, до прикладу у сучасного авторитетного англійського вченого, літературного герменевта Е.Д. Хірша (нар. 1928).

Загалом же, представники сучасної філософії та теорії права виступають саме за методологічне розуміння герменевтики в сфері юриспруденції. Як відомо, особливо активно ця точка зору нині просувається відповідним напрямком німецького «методологізму». Саме на таку позицію можна

знайти численні посилання, зокрема, у поглядах багатьох передових вчених-правників нашого часу з Німеччини, як: К. Інгіш (1899-1990), Е. Форштхоф (1902-1974), К. Лоренц (1903-1993), Дж. Ессер (1910-1999), М. Кріл (нар. 1931), Ф. Мюлер (нар. 1938) тощо. Сьогоднішнє призначення герменевтичної інтерпретації методу в юриспруденції цими науковцями бачиться головним чином у використанні її в якості протизаги (альтернативи) позитивістській та аналітичній школам, що вважають за краще застосовувати системний підхід до осмислення явищ у даній галузі. Причому, останній задуманий такими радикальними раціоналістами лише як категорія апріорно-дедуктивного характеру. Внаслідок цього, правова гносеологія, що представлена в сучасній герменевтиці, як у загальному підкреслюють, скажімо адвокат-криміналіст та науковець К. Інгіш у своїй фундаментальній праці «Введення до правового мислення» (1956) [6], практикуючий теоретик Дж. Ессер у книзі порад «Перед-розуміння та вибір методів у процесі здійснення правосуддя. Основи раціональності судової практики прийняття рішень» (1970) [7] та фахівець-цивіліст К. Лоренц у власному великому дослідженні «Методологія юриспруденції» (1960) [10], звертається до типових актуальних проблем мислення, де право розглядається у вигляді «конкретної інтерпретаційної діяльності», «факту юридичного пояснення». Зрештою, ідеї усіх цих авторів лягли в основу юридичної герменевтики вже нового, третього тисячоліття, однак розбір цього є вже темою для наступних наукових розвідок.

Література

1. Бакаева А.С. Юридическая герменевтика как научное направление правоведения // Влада. Людина. Закон. – 2013. – № 2. – С. 8-11.
2. Борисов А.И. Гносеологические проблемы цивилистической герменевтики // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – № 2. – С. 340-344.
3. Гадамер Г.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. –

АНОТАЦІЯ

У даній статті аналізується характер взаємовідношення юридичної та філософської герменевтики. Відповідно автором осмислюються ключові моменти цих видів методологій в світлі сучасної західноєвропейської філософсько-теоретичної думки. У цьому плані погляд на дане важливе та актуальне питання юридичної науки для нашого сьогодення – є методологічно обґрунтованим та заслуговує на широку наукову увагу.

SUMMARY

In this article nature of relationship legal and philosophical hermeneutics is analyzed. According to it the author comprehends the key moments of the specified types of methodologies in the light of modern West European philosophical and theoretical thought. In this plan a look on such important and topical issue of jurisprudence for our time – is methodologically reasonable and deserves on broad scientific attention.

М.: Прогресс, 1988. – 704 с.

4. Betti E. Attualità di una teoria generale dell'interpretazione // Annali della Facoltà Giuridica. – 1967. – № 33. – 93-121 p.

5. Coing H. Die juristischen Auslegungsmethoden und die Lehre der allgemeinen Hermeneutik. – Köln; Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1959. – 56 s.

6. Engisch K. Einführung in das juristische Denken. – Stuttgart: Kohlhammer, 1956. – 224 s.

7. Esser J. Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung. Rationalitätsgrundlagen richterlicher Entscheidungspraxis. – Frankfurt am Main: Athenäum Verlag, 1970. – 218 s.

8. Kaufmann A. Concepción hermenéutica del método jurídico // Persona y Derecho. – 1996. – № 35. – P. 11-36.

9. Kaufmann A. Gedanken zu einer ontologischen Grundlegung der juristischen Hermeneutik // Memoria del X congreso mundial ordinario de filosofía del derecho y filosofía social (I.V.R.). Symposia II. Volumen VI. / Coordinada J.L. Curiel B. – Mexico: Universidad nacional autónoma de Mexico, 1982. – P. 5-16.

10. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. – Berlin; Gottingen; Heidelberg: Springer Verlag, 1960. – 381 s.

11. Savigny von F.C. Juristische Methodenlehre. – Stuttgart: K.F. Koehler, 1951. – 73 s.